

GÖÇ VE EDEBİYAT

Mediha GÖBENLİ

öç, göçmek, *bir yerden bir yere taşınmak* ('migration'), "yer değiştirmek" anlamına gelmekle birlikte sürgünlük durumunda olduğu gibi bir zorunluluğu ve mecburiyeti de içerir. Çünkü hiç kimse mecbur kalmadığı sürece yaşamaya alışık olduğu çevresini, yaşadığı ülkesini bırakıp çalışmak ve geçimini sağlamak için kendini tanımadığı, dilini, kültürünü bilmediği bir başka yere atmaz ! Özellikle emek gücünün göçü, "İkinci Dünya Savaşı"ndan sonra sanayileşmiş Batı Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, hep sermayenin dönemsel ihtiyacını gidermek olarak ortaya çıkmıştır. Batı Avrupa'ya iş göçü Federal Almanya gibi sanayileşmiş Batı Avrupalı kapitalist devletlerin sanayileri gelişmemiş Türkiye gibi zayıf halka ülkelerin ucuz emek gücüne ihtiyaçlarından doğar. (Şimdilerde ihtiyaç daha çok okumuş insanlara olduğu için Türkiye, Hindistan gibi ülkelerden beyin göçü istenmektedir.) Sosyo-ekonomik bir "fenomen" olarak Batı Avrupa'ya iş göçünün tarihi daha gerilere gider. Fakat göçün tarihini araştırmak bu çalışmanın konusu olmayacaktır ^[1]. Bu ve bunu izleyecek olan gelecek yazıların konusu Türkiye'den Federal Almanya Cumhuriyeti'ne 1961'de "İşçi Mübadelesi Anlaşması" ile başlayan işçi göçünün sonucu olarak gerçekleşen ve 41. göç yılını dolduran Türkiyeli göçmen işçilerin kültürel üretim alanı olarak edebiyat alanındaki olgularını ve gelişmelerini göstermeye çalışacağım. Federal Almanya'da yaşayan göçmen işçi edebiyatının genel hatlarını ve boyutlarını incelemeden önce kısa bir çerçevede işçi göçünün tarihsel, sosyal ve kültürel koşullarına değinilecektir. Ardından da "göç edebiyatı"ını tanımlarken doğan terminolojik soruna eğilecektir. Aynı zamanda bu terminolojik tanımlamalar göç edebiyatının Alman toplumunda ve Almanya'daki diğer topluluklarda yansımaları da gösterecektir.

İŞÇİ GÖÇÜNÜN SOSYO-POLİTİK VE KÜLTÜREL KOŞULLARI

Federal Almanya Cumhuriyeti'ne 1955 ile 1968 yılları arasında imzalanan "konuk işçi" getirme anlaşmalarıyla İtalyan, İspanyol, Yunan, Türkiyeli, Fas, Portekiz, Tunuslu ve Yugoslav işçilerin akımı başlar. İşçilerin Federal Almanya'ya 'ayak basmadan' önce hangi prosedurlardan geçtikleri ilk kuşak edebiyatçıların önemli bir konusunu oluşturur.

1960'larda yerleşen 'konuk işçi' (Gastarbeiter) tanımlamasının da gösterdiği gibi, ilk başta ne Federal Almanya ne de göçmen işçilerin kendileri Federal Almanya'da uzun süre kalmayı planlamıştı. Aradan geçen bir süre sonra "İş gücü istenmişti, ama insanlar geldi" ^[2] tabirinin de parmak bastığı gibi sosyal ve entegrasyon sorunları ile birlikte iş göçünün insani boyutu da anlaşılır. Fakir Baykurt'un sözleriyle,

« Okuyacak çocukları, bakılacak eşleri, gelenekleri görenekleri, alışkanlıkları, tutkuları, tepkileri, sevgileri, öfkeleri, kavgaları ve bir dünya sorunlarıyla, yoksul ve kırsal tarım alanlarından bir sürü fabrikalı, dumanlı elektirikli, makineli, bilgisayarlı endüstri dünyasına taşınmışlar. 'İki yıl için' diye getirilmişler, 'beş yıl için' diye avutulmuşlar, yirmi yıl geçmiş, 'nedense' dönmemişler. Şimdilerde 'çifte pasaport' ve 'seçim hakkı' diye dayatıyorlar. Atsan atılmaz, satsan, bir iki kez satılmışlar, bir daha kolay kolay satılmazlar. Örgütler doğmuş. Şu dinden, bu soydan demeyip bırakıp hem kendi aralarında, hem Alman emekçileriyle dayanışmalara, en azından bunun deneyimlerine başlamışlar. » (s. 6) ^[3]

CFAIT

CONSEIL FRANÇAIS DES ASSOCIATIONS D'IMMIGRES DE TURQUIE

Tel : 01 42 46 17 90

Fax : 01 42 46 17 96

35 boulevard de Strasbourg

75010 PARIS - FRANCE

cfait@noos.fr

www.cfait.org

Bugün diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Federal Almanya’da yaşayan Türkiyeli işçilerin konumları, beklentileri ve bileşimi önemli değişimler geçirmiştir ^[4]. Federal Almanya’ya ‘konuk işçi’ olarak giden göçmen işçi ve ailelerinin yabancı düşmanlığına ve devletin ırkçı ve dışlayıcı göçmen politikalarına rağmen daimi yaşamak istedikleri bir ülke haline gelmiştir. Birinci kuşağın geriye dönme planları en son torunlardan ayrılamama ve sağlık sorunları gibi nedenlerden dolayı engellenmiştir. İkinci kuşak Almanyalı Türkiyeliler kamuoyu tartışmalarında yer almakta, kendi iş yerlerini kurmakta ^[5] ve onlar ilk kuşak gibi yatırımlarını artık Türkiye’ye yapmamaktadırlar. Almanya’da doğup büyüyen üçüncü kuşak ise orayı zaten kendi ülkesi olarak görmekte ; Türkiye onlar için bir tatil ülkesi olmanın dışına çıkmamaktadır. Bu arada yeni bir kuşak olarak dördüncü kuşaktan söz etmek mümkündür. Böylelikle göçmen işçilerin Federal Almanya’da toplumsal yaşamın ve Almanya işçi sınıfının ayrılmaz bir parçası haline geldiğini vurgulamak istiyorum.

Federal Almanya’da farklı etmenlerin ve insanların biraraya gelmeleriyle doğan göç ve göçmen deneyimleri üstyapısal olarak bir alt kültürü (Subkültür) doğurmuştur. Bu alt kültür sanatın değişik biçimlerini kapsarken “göçmen işçi kültürü” olarak çoktan edebiyatın, sinemanın, tiyatronun, resmin, müziğin, araştırma yazılarının besin kaynağı olmuştur. İşçilerin durumu, sorunları ve geleceğe bakışları yazarları tarafından işlenmiştir. Örneğin bu edebiyatta işçi göçünün zorunlu bir olgu olması, yani göçün işçilerin kendi arzularıyla olmadığı, ülkenin ekonomik koşullarının onları zorladığı vurgulanır. Göçmen yazınının öncülerinden sayılan Aras Ören göç olgusunu destansı ve yalın bir söylemle “Berlin Üçlemesi”nde şöyle dile getirir :

« *Deli rüzgar bir gün
bir Türk’ün bıyığını savurdu
ve bıyığının peşinden koşan bir Türk
kendini Naunyn Sokağı’nda buldu.
Sessiz, kendi halinde
orta yaşlı bir kimseydi.
Bayan Kutzer’in alt katına yerleşmişti.
Yemez içmez, para biriktirirdi.
Sonra günün birinde, geldiği gibi, sessizce çekip gitti.
O gitti ama ;
ardından
kadın erkek
çoluk çocuk,
memleketlileri sökün etti...
Ve Naunyn Sokağı’nı
taze kin dolu,
özlem dolu,
umut dolu,
bir bozkır havası kapladı.
Ve Naunyn Sokağı
yaban illerinin
o yitik insanını
loş, rutubetli göğsünde
uyuttu.
Nice akşamlar, nice sabahlar
derken
herkes herşeyin o sokakta ;*

*yadırganmaz bir parçası oldu.
Öyle ki bugün
Türklerin olmadığı bir Naunyn Sokağı
belki sokaklığından kaybetmez ama şu yaşlı günlerinin sonunda
çocuksu bir başlangıçtan olurdu. » (s. 33-34)*

TERMINOLOJİ SORUNU

Federal Almanya Cumhuriyeti'nde "göç edebiyatı"nın tartışılması 1980'lerin başından beri yapıp, bu edebiyatı tanımlamakta ve adlandırmakta sorunlar yaşanmaktadır. Sık sık tartışmalara yol açan bu adlandırmalar farklı dönemlerin ideolojilerini ve göçmen politikalarını da yansıttığı için değinmekte fayda vardır : Başlangıçta "konuk işçi yazını" (Gastarbeiterliteratur), "konuk yazını" (Gastliteratur), "gurbetçi yazını" (Literatur der Betroffenheit), ardından "konuk" işçi yazınının sadece "konuk işçi"lerden oluşmadığını anlayınca "yabancılar yazını" (Auslaenderliteratur) diye de adlandırılan "göç edebiyatı"na daha sonra "göçmen edebiyatı" (Migrantenliteratur), "göç edebiyatı", bu tanımlamaların "göç yazını" Alman edebiyatından dışladığı için "yalnız Alman yazını olmayan bir yazın" (eine nicht nur deutsche Literatur) ^[6] denmeye başlandı. İlk kuşak yazarlar için yukarıdaki tanımlamalar tematik açıdan doğrudur çünkü işlenen konular arasında hasretlik, geri dönme hayalleri, iki dil ve dünya arasında kalmışlık ve para biriktirmek için geldikleri, kendilerine maddi zenginlik sağlayacağını umdukları "rüyalar ülkesi" Almanya vardır.

Terminoloji tartışması, 1980'de değişik göçmen guruplarına köprü olmak üzere kurulan göçmen edebiyatı yayın organı 'Südwind' (Güney rüzgarı) tarafından başlatılır. İtalyan kökenli göçmen yazar Franco Biondi ve İran kökenli göçmen yazar Rafik Schami 'Südwind'in öncü üyeleri olarak "göçmen işçi" ve "göçmen işçi yazını" kavramlarını dışlanmışlığa bir vurgu olarak ısrarla kullanmak isterler. Dolayısıyla Almanca'yı bütün göçmen işçilerin anlayabileceği yazın dili olarak kullanmak isteyen bu grubun amacı değişik ülkelerden gelen göçmen işçiler arasında dayanışma sağlamanın dışında göçmen deneyimini yansıtmaktır. "Güney Rüzgarı - Konuk İşçi Almancası" adlı antolojilerinde göçmen işçilerin deneyimlerine, çoğunluk toplumundan dışlanmışlıklarına, ırkçılığa maruz kalmalarına, siyasi haklardan yoksunluklarına, yabancı bir yaşam tarzıyla karşı karşıya gelişlerine, korkularına yer vermenin dışında göçmen işçileri ve Alman işçileri birbirlerine yaklaştırmanın yollarını ararken Almanya işçi sınıfını bir bütün olarak görmekteydiler. Çünkü Südwind-grubu çalışmalarını sosyalist işçi edebiyatının geleneğinin bir parçası olarak değerlendirmekteydi. Daha sonra Biondi ve Schami 'konuk işçi' yerine 'yabancılar yazını' deyimini kullanmaya başladılar. Çünkü 'konuk işçi' daha çok politik bir gerçeklik olarak gurbetçiliğin altını çizirken, 'yabancı' kavramı klasik göçmen işçi ülkelerinden gelmeyen yazarları dışlamamak için edebi bağlamda daha uygun gözüküyordu.

1980'lerin ortasında başka kavramlar tartışılmaya başlanır : 1985'te Münih Üniversitesi Alman Dili Enstitüsünde Alman asıllı olmayan edebiyatçılar için verilen Adalbert von Chamisso Edebiyat Ödülü kurucuları arasında olan Ackermann, göçmen edebiyatına 'dışardan bir Alman edebiyatı' veya 'yalnızca bir Alman yazını olmayan yazın' derken ; üçüncü bir adlandırma 'göçmen yazını'/'göç edebiyatı' tanımlamasıdır. Bu adlandırmanın taraftarları – Almanca yazan ikinci ve üçüncü kuşak yazarlarının yazını her ne kadar tematik açıdan göç ve göçmenlik konularını yansıtmasa da – politik ve ekonomik bir gerçeklik olarak göç olgusunun ve Almanya'nın bir göç ülkesi olduğunun altını çizerek. Sonuncu bir tanımlama 'ulusal azınlıklar edebiyatı'dır. ^[7] Bu tanımlamalar içerisinde Yüksel Pazarkaya'nın konumuna değinmek gerekir. Yüksel Pazarkaya ve Ararat yayınevi, Alman okurlara Türk kültürünün sadece "konuk işçi" kültüründen oluşmadığını göstermek için çağdaş Türk ede-

biyatından ve Türkiye’de yazılmış Almanya’ya göçü anlatan edebiyattan Almancaya çeviriler yapar. Pazarkaya 1961’den beri göçmen işçilerin deneyimlerini konu eder, ama bütün tanımlama kategorilerini reddeder. Almancayı toplumsal katılım için bir engel olarak görmenin yerine, tam tersine Lessing ve Heine’nin, Schiller ve Brecht’in, Leibniz ve Feuerbach’ın, Hegel ve Marx’ın hümanist geleneğine bir yol, bir araç olarak görür. Ama Yüksel Pazarkaya ne kadar evrensel ve enternasyonalist olduğunu vurgulasa da, Alman kamuoyunda yabancı asıllı edebiyatçıların eserleri genelde Alman edebiyatına bir katkı olarak değil, ulusal kimliklerine göre ayrılmıştır. Avrupa merkezietçi bir bakışı yansıtan bu bakış açısı, bunun dışında kendini, göçmen edebiyatını bir “gurbetçi edebiyatı” (Betroffenheitsliteratur) olarak görmek isteme kısıtlamasında da gösterir. Örneğin Horst Hamm, genç kuşak yazarlarını tipik göç olgusu ve “konuk işçi” konularını temalaştırmadıkları için onların yazınını kendine has konusu ve dili olmamakla, Alman yazarlar gibi yazmak ve düşünmekle suçlar^[8] ve bu yüzden sosyolojik ve edebi açıdan daha az değerli bulur.

FEDERAL ALMANYA’DA TÜRKİYELİ GÖÇMEN İŞÇİ EDEBİYATININ DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

1960’larda iş göçüyle başlayan ve ilk başta “konuk işçi edebiyatı” diye adlandırılan ‘göç edebiyatı’ 1980 ve 1990’larda yoğunlaşarak Federal Almanya üniversitelerinde seminer konusu olmaya başlar. İşçiler (özellikle İtalyan ve Türkiyeli işçiler) ilk kez sessizliği kırıp göç ve göçmen deneyimlerini edebiyata taşırlar. Dile getirilen ana konular arasında Almanya’ya bakış, işçi sınıfının çok kültürlü yaşamı, yabancılaşma, işsizlik, etnik önyargılar, kültür şoku, kimlik arayışı ve köksüzlük vardır. Burada Federal Almaya’daki göçmen yazınını nesiller olarak tartıştıktan sonra gelecek araştırmalarda yazarların eserlerine birlikte ayrı ayrı tanıtımı amaçlanmaktadır. Üç nesile ayırabileceğimiz ‘göç edebiyatı’ni beş grupta incelemek mümkündür :

1. Türkiyeli işçi göçünün ilk yazarları olarak 1965’ten beri yazan Nevzat Üstün (1924-1979), Bekir Yıldız (1933-1992), Yüksel Pazarkaya ve Aras Ören ilk sırada yer almaktadır. Dili Türkçe olan ilk nesil göçmen edebiyatı, başlangıçta göçten kaynaklanan sorunları temalaştırırken bir nevi terapi görevi üstlenmişti. İlk kuşağın ana konuları arasında gurbetçilik ve bunun sonucu olarak çekilen acılar yer alır. Bu yüzden “gurbetçi edebiyatı” (Literatur der Betroffenheit) da denir ilk kuşağın edebi ürünlerine. Bu öncü yazarları, ilk kuşak “iş sürgünleri” olarak Güney Dal, Habib Bektaş ve Fakir Baykurt izler. İlk kuşak işçi göçü edebiyatçıları, yazarlığa Türkiye’de başlamış olan yazarlar (Aras Ören, Yüksel Pazarkaya, Güney Dal ve Fakir Baykurt) ile işçi olarak Federal Almanya’ya göçen ve ilk kez orada yazmaya başlayan yazarlardan (Habib Bektaş, Şinasi Dikmen, Yaşar Miraç, Fethi Savaşçı, Yücel Fezyioğlu) oluşur. Bu yazarlar arasında Aras Ören’in yeri çok önemlidir : 1969’dan beri Batı-Berlin’de yaşayan ve ‘Niyazi Nauny Sokağında ne arıyor’ ile edebiyat dünyasının dikkatini çeken Aras Ören göçü, işçi sınıfının durumuyla sorunlaştırırken Bertolt Brecht ve Nazım Hikmet’ten etkilendiği açıktır. Ören 1985’te Adalbert von Chamisso edebiyat ödülünü alan ilk yazar olur. 1972’den beri Berlin’de yaşayan Güney Dal göç üzerine iki roman ve bir öykü kitabı yayınlamıştır. Fakat o 1980’lerde genel postmodern akımın etkisi altında kalıp özü biçimden ayırarak postmodernist romanlar yazar artık. Hem Almanca hem Türkçe yazarlar arasında Yüksel Pazarkaya, Kemal Kurt ve kısmen Aysel Özakin vardır. İlk nesil yazarları olarak sadece Almanca yazan ve ayrıcalıklı bir yere sahip olan iki yazar, mizahçı Şinasi Dikmen – 1972’de Federal Almanya’ya gelir - ve 1967’de Federal Almanya’ya gelen Saliha Scheinhardt’dır. Dikmen’in ayrıcalığı ayrıca ilk kuşak, göç yazını’nda tek hicivci olmasından kaynaklanır (ikinci kuşaktan ise Osman Engin tektir bu alanda) : Şinasi Dikmen ironik yaklaşımı ile okurlarını ve seyircilerini (aynı zamanda kabaretisttir Dikmen) güldürürken onları düşündürmesini de başaran bir yazardır. Edebiyatı bir araç/silah olarak gören Dikmen’in konuları arasında yabancı düşmanlığı, yabancılaşma, Alman ve Türkler’in birbirlerine karşı önyargıları, Türkler’in Alman toplumunda yaşadığı entegrasyon sorunları gelir.

2. Sosyalizasyonlarının büyük bir kısmını Federal Almanya’da almış ikinci anadilleri Almanca olan ve Almanca yazan, ikinci kuşak yazarları : Osman Engin, Zehra Çırak, Zafer Şenocak, Feridun Zaimoğlu, Akif Pirinçi, Renan Demirkan, Salih Omurcak, Nevfel Cumart ve Selim Özdoğan burada yer alır. İkinci kuşak genellikle “arada kalmış”, “kimlik çatışması yaşayan” bir nesil olarak tanımlanır. Bilimsel araştırmalarda Alman davranış biçimlerini taklit eden ve acınacak bir nesil olarak yansıtılır bu kuşak. “Biz sözü edilen, hasta ve vatansız ikinci nesiliz.” (Alev Tekinay, Die Deutschprüfung, s. 15) “Kendimi değiştiriyorum / Ve yine aynı kalıyorum / Ve artık bilmiyorum / Kim olduğumu.” (Tekinay, s. 7) Birinci kuşağın edebiyatıyla karşılaştırıldığında ikinci kuşağın yazını bir kimlik arayışını temalaştırırsa da göç konusuyla hiçbir ilgisi olmayan örneğin polisiye romanlar yazan Akif Pirinçi gibi yazarlar da vardır. Arada kalmışlığı, köksüzlüğü konulaştıran yazarlar ise ana motif olarak sık sık bir liman Leitmotif’ini kullanırlar. Bu liman hiçbir yere, mekana başlanamamak, tek bir yere ait olamamaktır. Ya da sürekli yollarda olmak hep :

« Liman nerede ? Bu kent her zaman bir limanın özlemini çekmiştir. Bozkırın ortasında, katı bozkır toprağını yumuşatan, katı ve donmuş olan herşeyi önemsizleştiren bir liman. İçinde ölmenin, balıklara daha kolay geldiği bir liman. Bu kente sonsuza kadar sırtını dönmek için, uzak yerlere yol çikilabilecek bir liman. Benim gibi geri dönmüş birini yeniden kabul etmek için bir liman. Bir zamanlar, anılardan da kazınmak üzere terkedilmiş bir yere geri dönüş. Bellekte, gözün önüne gelen sorular için hâlâ bir yanıt var mı ? » (Zafer Şenocak, Atletli Adam, s. 112)

Zafer Şenocak ve Renan Demirkan’ın konuları arasında çokkültürlü bir yaşam sonucu günlük yaşamda ortaya çıkan yabancı düşmanlığı, karşılıklı önyargılar gibi uyum sağlamış göçmen asıllı bir insanın sorunlarını içeren genel konular vardır. İkinci kuşağın başka bir özelliği ise aralarında kimlik arayışının ve iki kültür arasında kalmışlığın dışına çıkan, Akif Pirinçi ve Selim Özdoğan gibi göçmen sorununa hiç değinmeyen yazarlardan Feridun Zaimoğlu’nun temsil ettiği “kanak attak”^[9] gibi saldırgan, kendine acımay/acındırmayı reddeden geniş bir çerçeveyi kapsar ikinci kuşağın yazını.

3. Feridun Zaimoğlu^[10] etrafında üçüncü bir edebiyat nesliyle karşılaşıyoruz. Kendilerini ‘kanak attak’ diye adlandıran bu akım bütün kimlik politikalarına ve çokkültürcülük söylemlerine karşı çıkıp diyalog kültürünün sonunu ilan eder :

« Kanak Attak sınırlar üzerinden insanlara atfedilen, deyim yerindeyse beşik kertmesi ‘kimlikler’in ötesinde bir biraradalıktır. Kanak Attak pasaport ya da köken sormaz, pasaport ya da köken sorusuna karşı çıkar. [...] Kanak Attak milliyetçilik karşıtıdır, ırkçılık karşıtıdır ve etnolojik atıflardan beslenen her türlü kimlik politikası biçimini reddeder. İnsanları sömüren, baskılayan ve aşağılayan herkese ve herşeye doğrudan karşı çıkıyoruz. Kanak Attak’ın müdahale sahası siyasal-ekonomik egemenlik ilişkilerinin ve kültür endüstrisinin değerlendirilme mekanizmalarının eleştirisinden Almanya’daki gündelik hayatın olgularıyla hesaplasmaya kadar uzanır. [...] Onyıllardan beri Alman-olmayanların siyasal durumuna, yaşam koşullarına ve gündelik hayatına işaret eden dernekler ve girişimler mevcut. Buna rağmen bu çabalar her grubun kendi cemaatiyle sınırlı kalıyor. Kanak Attak lobi politikası yapmaz, konformist göçmen politikasından kopar ; hücumla dönük bir biçim ve içerikle geniş bir kamuoyuna hitap etmek ister. Toplumsal ve siyasal koşulların adını koymaksızın Almanya’dan yakınan, tanınma ve hoşgörü dileyenlere meydan bırakmamanın zamanı geldi. »^[11]

“Kanak Attak Manifestosu”ndan yapılan bu alıntıda da anlaşılacağı gibi saldırgan ve kışkırtıcı bir özelliğe sahip olan bu akım Almanya toplumundan dışlanmışlığa karşı bir tepki olarak doğar. Kendilerine “kanaksta” (kanak ve gangstar sözcüklerinin birleşimi) lakabını takan bu akımda sadece Türkiye kökenli kişiler yer almaz. Arap, Rus, Pakistanlı, Tunuslu ve Alman pankları da vardır aralarında. Temsilcileri olarak Zaimoğlu dört roman yazmıştır (bunlardan sandece biri Türkçeye çevrilmiştir : “Kafa Örtüsü”, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2000). Göçmen sorunlarını konulaştıran Zaimoğlu kimlik arayışına ve çokkültürcülük söylemine karşı çıkar. “Türkler, vatan, kimlik yoktur.

Bunların hepsi kafa yıkamaktır. Sadece ve sadece kanaklar vardır ve bu yüzden parola kanak attaktır.” der Zaimoğlu. Kahramanlarını yasa dışı, suç işleyen ve şiddet uygulayan karakterlerden seçen Zaimoğlu'nun hedefi çokkültürcü söyleme karşı bir şok etkisi yaratmaktır. Otantikliğe vurgu yapan Zaimoğlu kişilerini kendi ağızlarıyla konuşturur. Kendilerine has bir dildir bu, Türkçe sözcüklerin ve vücut dilinin karışımı, hiphop ve rap müziğinin etkisi altında kalmış bir dil.

4. Almanca yazan Saliha Scheinhard, Emine Sevgi Özdamar, Alev Tekinay ve Renan Demirkan gibi kadın yazarlar hem tematik hem de üslup açısından farklılıklar taşıdıkları için ayrı bir başlık altında incelenebilirler. Her iki kapitalist ataerkil topluma eleştirel bakan kadın yazarlar özellikle nesir türüne ağırlık verirken genellikle otobiografik öğelerden yararlanmaktadır. ^[12] Alev Tekinay ve Emine Sevgi Özdamar eserlerinde yapısal bir öge olarak dilden yola çıkarlar : Türkçe düşünüp Almanca yazınca eserleri - özellikle Özdamar'da sözkonusudur bu - Alman okurlara doğal olarak ayrı bir egzotik hava/tad vermektedir. Örneğin 'ana dili' Özdamar Almancaya, Mutterzunge, Tekinay 'içim yanıyor'u, ein Feuer brennt in mir' olarak doğrudan çevirirler. Türkçe bilmeyen bir okur için bu imgeler binbir gece masallarını çağırıştırır.

Saliha Scheinhardt genellikle kırsal kesimden göç etmiş, gecekondu mahallelerinde yaşayan kadınların yaşamını ele alır. Göçmen kadın yazarlar hakkında yapılan araştırmalarda genelde birbirine zıt iki tezle karşılaşılır : Alman eleştirmenlerin büyük çoğunluğu göçmen kadın yazarların eserlerinin etnik ve cinsiyetçi bir aşağılanmanın, İslam ve Hıristiyan kültürün arasında kalmışlığın bir yansıması olarak görürler. Öbür tarafta ise Azade Seyhan gibi araştırmacılar Tekinay'ın, Özdamar'ın ve öteki yazarların okuru eğlendirip öğretici olurken aynı zamanda Alman okurların kendi kültürel sınırlarını aşmalarını sağladıklarını söylerler.

5. 12 Eylül 1980'den sonra siyasi mülteci olarak Batı Avrupa ülkelerine ve Federal Almanya'ya gitmek zorunda kalan yazar ve şairler : Sürgün edebiyatı da diyebileceğimiz bu yazının temsilcileri arasında Yusuf Ziya Bahadınlı, Yılmaz Güney, Servet Ziya Çoraklı, A. Kadir Konuk, Nihat Behram ve Oya Baydar gibi yazarlar vardı. Servet Ziya Çoraklı ve A. Kadir Konuk halen sürgün olarak Almanya'dadırlar. Sürgünlüğü "her liman sürgün nasılsa" şiirinde şöyle tanımlar Servet Ziya Çoraklı :

« gemiler geçiyor kirli sularında elbe nehrinin
belli ki ağır yükleriyle denizaşırı yolculukları
kıyıda ki bulut gözleri alıp uzaklara götürerek
o şehri başkalarına benzetmeye boşuna çalışmak
bu limanda eksik bir şey var belki yosun kokusu
gemiler geçiyor üşümüş elleri kıyıda bırakarak/
[...]

giden küskün kuşlarsa
hemen bir gemide olmak
inmek bilinmedik kıyılara
her sevda çokca hüzün
her liman sürgün nasılsa »

(Servet Ziya Çoraklı, *al/al yaralarına sevdami sar*, Gül Yayınları, İstanbul 1999, s. 93)

Mediha GÖBENLİ

İstanbul Yeditepe Üniversitesi Öğretim Üyesi

DİPNOTLAR

- [1] Türkiye'den Avrupa'ya ve Almanya'ya işçi göçünün tarihini siyasal ve ekonomik başlımlarıyla araştıran Hazal Halman'ın "Avrupa'daki göçmen işçiler" (Gelenek 67, Eylül 2001) ve Deniz Korotepe'nin "Türkiye'den göçün 41. yılında bir durum değerlendirmesi : Almanya'daki göçmenler ne durumda" (Gelenek 74, Haziran-Temmuz 2002) adlı yazılarında, işçi göçünün eleştirel bir değerlendirmesi yapılmaktadır.
- [2] Mayıs 2002'de İstanbul'da Heinrich Böll Vakfı ve Goethe Enstitüsü'nün "Almanya ve Avrupa'da Göç ve Çokkültürlülük" başlığı altında hazırladığı konferansta "Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı"nda Yurtdışı Hizmetler Genel Müdürü olan Can Ünver yaptığı konuşmada Max Frisch'in bu sözlerinin göç üzerine yapılan her araştırmada geçmesinin "artık gına" getirdiğinden yakındı. Bu konferansa dair bilgiler, bkz. Deniz Korotepe, "Göç tartışıldı ama ...", soL 183, 10 Mayıs 2002, s. 14-15.
- [3] Aras Ören, "Berlin Üçlemesi"nin önsözü, Remzi Kitabevi, 1980, s. 6.
- [4] Toplum ve Bilim, "Avrupa Türkleri", 82 Güz 1999 ; Faruk Şen, Yunus Ulusoy, Güray Öz, "Avrupa Türkleri", Cumhuriyet Kitapları, 1999.
- [5] Türkiye Araştırmalar Merkezi'nin istatistiğine göre 2000 yılında Türkiyeliler'e ait işletme sayısı 59 bin 500'dür. Bkz. Korotepe, "Almanya'daki Türkler ne durumda ?", s. 84.
- [6] "Eine nicht nur deutsche Literatur : Eine Standortbestimmung der 'Auslaenderliteratur'", Irmgard Ackermann, Harald Weinrich (yayıma hazırlayanlar), Serie Piper, München 1986.
- [7] Tanımlamalar için bkz. Carmine Chiello, Am Ufer der Fremde : Literatur und Arbeitsmigration (1870-1991), Stuttgart 1995, s. 289-300.
- [8] Horst Hamm, Fremdgegangen – freigeschrieben : eine Einführung in die deutschsprachige Gastarbeiterliteratur, Würzburg 1988, s. 104-105.
- [9] Federal Almanya'da yabancılara karşı aşağılayıcı anlamda kullanılan ve kara kafa anlamına gelen "Kanak" bugün göçmen gençlerin kendilerine verdikleri isimlendirmedir ve gençlerin kendilerine olan özgüvenin ve hertürlü konformistliğe karşı muhalifliğin altını çizer. 'Attak' ise - Almanca'da 'Attacke' – hücum/saldırı anlamına gelir.
- [10] Feridun Zaimoğlu için bkz. Joachim Lottmann, 'Kanak Attack', Zeitmagazin : Türken in Deutschland, No 2 1999, s. 82-85.
- [11] Bkz. İmran Ayata, 'Almanya'da göçmen kültürü : Resmi dışlanma ile vesayetçi çokkültürcülük arasında', Toplum ve Bilim, Güz 1999, s. 9.
- [12] Bkz. Azade Seyhan, Turkish-German Women Writers, Brinkler-Gabler/Smith (haz.), Writing New Identities – Gender, Nation and Immigration in Contemporary Europe, London 1998, s. 230-248.